

ЖЕЉКО БЈЕЉАЦ¹
НЕВЕНА ЋУРЧИЋ²

КЊИЖЕВНЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ У СРБИЈИ КАО ВИД ТУРИСТИЧКЕ ПОНУДЕ*

Резиме. Облици извођења, који у себи садрже одређене уметничке вредности или приказују различита уметничка достигнућа Србије са стеченом традицијом одржавања, представљају уметничке туристичке манифестације у Србији. Књижевне манифестације, као део уметничких достигнућа, са својим садржајем и локацијом одржавања, заузимају значајно место у укупној туристичкој понуди Србије. Овај вид уметничких манифестација се одржава и у неразвијеним и недовољно развијеним просторима Србије, што представља и основ за развој културног туризма. У раду ћемо на основу групе географских и економских критеријума извршити валоризацију књижевних манифестација и издвојити оне које имају туристичку вредност

Кључне речи: Србија, манифестације, уметност, култура, књижевност, туристичка понуда

Resume: Forms of performance, which inherently have certain artistic and similar values or show various artistic achievements of Serbia with acquired tradition of taking place, represent artistic tourist events in Serbia. With its content and location, literary events, as part of artistic achievements, get special place within the total tourist offer of Serbia. This mode of artistic events also takes place in undeveloped and insignificantly developed areas of Serbia and which also represents the base for development of cultural tourism. Based on the group of geographic and economic criteria, this paper will perform evaluation of literary events and extract those with tourist value.

Key words: Serbia, events, art, culture, literature, tourist offer.

Увод

Уметничке манифестације изводе се у циљу представљања човекових достигнућа и стваралаштва. Део теоретичара туризма, издваја културно-манифестациони или културно-забавни вид туризма, који програмски садржи и привредне, етнографске, верске, историјске, уметничке елементе, а све као саставни део културног туризма. У оквиру културног туризма, "манифестациони туризам је једна од најзначајнијих форми културног туризма и многе дестинације све чешће обогаћују своју туристичку понуду различитим фестивалима, карневалима и сајамским приредбама. Етничке манифестације, светске изложбе, сајмови: књига, дискографске индустрије, великих галерија као и филма, привлаче велик број туриста." (Хацић О и др, 2005). Културни туризам, према дефиницији Светске Туристичке Организације (1985, цитирано у Хацић О и др, 2005), се дефинише као

¹ Др Жељко Бјељац, научни сарадник, Географски Институт "Јован Цвијић" САНУ, Београд, Ђуре Јакшића 9

² Др Невена Ћурчић, доцент, Универзитет у Новом Саду – ПМФ, Департман за Географију, Туризам и Хотелијерство

*Рад представља резултат истраживања на пројекту 146011 који финансира Министарство науке и технологије Републике Србије

"Активност људи која представља чисту културну мотивацију, као што су студијска путовања, извођења уметничких и културних путовања, путовања на фестивале и друге догађаје, посета ископинама и споменицима, путовања ради упознавања природе, фолклора или уметности и местима ходочашћа."

У научној литератури, овај вид манифестација се јавља у бројним поделама. С. Николић и др (1974) манифестације деле на "културне (манифестације чији је циљ уметнички резултат, манифестације са традицијом одржавања и манифестације које се односе на традицију или подсећање на догађаје или личности из историје и културе, и слично)". D. Getz (1997; 2008), уметничке фестивале дели на: "визуелне (сликање, скулптуре, ручни рад), представе (музичке, плесне, драмске, биоскопске) и са учешћем (где су извођачи програма и публика, помешани у извођењу програма)". Уметничке манифестације су садржајно везане за област културе и уметности а према садржају програма могу се разврстати на: "позоришне, музичке, фото и филмске, ликовне, књижевне и мешовите" (Бјељац 2006а). Bowdin G i др (2006), издавају уметничке фестивале, као "специфичан вид културних догађаја, који пружају јединствену прилику за посетиоце да виде разне врсте уметничких радова".

Према подацима Завода за културну анимацију Србије (www.e-kultura.net) и Завода за Културу Војводине (Календар, 2008), на територији Србије, се у 2008. години одржава 721 традиционална уметничка манифестација, у 219 насеља. Од тог броја, књижевне манифестације чине 22,8%. Ако посматрамо Календаре Туристичких приредби у Војводини (www.vojvodinaonline.org/događaji) и Србији (www.serbia-tourism.org/događaji), на територији Србије се одржава 227 уметничких манифестација. У односу на овај број, књижевне манифестације које се налазе у календарима приредби, чине 14,1% уметничких манифестација које се налазе у туристичким понудама Туристичких организација Војводине и Србије.

У раду ћемо на основу групе географских и економских критеријума (Goldblatt 2000; Бјељац 2006а; Бјељац, Ђурчић, 2007) извршити валоризацију постојећих књижевних манифестација и издвојити оне које имају значајно место у укупној туристичкој понуди Србије, као потенцијални туристички бренд. Такође, овај рад представља и почетак истраживања о значају уметничких манифестација у Србији на развој туризма.

Књижевне манифестације

Књижевне манифестације најчешће организују културно -уметничке институције и удружења (Удружење Књижевника Србије, Друштво књижевника Војводине). Одвија се низ манифестација књижевног карактера од локалног до међународног ранга. "Према садржају програма, можемо издвојити: књижевне вечери; сајмове, изложбе и салоне књига; књижевне колоније и сусрете; фестивале рецитације и поезије; дане хумора и сатире; такмичења у беседништву; приредбе посвећене сећању на истакнуте књижевнике (меморијали)" (Бјељац 2006а).

Према Заводу за културну анимацију Републике Србије (www.e-cultura.net), одржава се 169 традиционалних књижевних манифестација годишње, од чега су: међународне 12³ (7,1%), националне 29 (17,2%) регионалне 65 (38,5%) локалне 63 (37,2%). Од тог броја 41 манифестација су књижевне вечери (24,2%); 11 (6,5%) чине сајмови, изложбе и салони; 14 књижевних колонија и сусрета (8,3%); 57 фестивала

³Сајам књига, Сусрети писаца, Београд; Књижевни фестивал, Фестивал поезије-ПРОСЕФЕСТ, Нови Сад; Фестивал поезије "Путеви класја", Уздин; Сајам књига и графике Ниш; Књижевна колонија, Сићево; Фестивал хумора и сатире "Златна кацига", Крушевац; Колонија књижевника, Кањижа; "Писци са границе"Сечањ;Фестивал беседништва "Сирмиум – светлост речи" Сремска Митровица

рецитације и поезије (33,7%); четири дана хумора и сатире (2,4%); пет такмичења у беседништву (3,0%) и 37 меморијала (21,9%). Организују се у 110 насеља.

Књижевне вечери

Овај вид књижевних манифестација, организује се у скоро сваком већем насељу и представља допуну туристичке и културне понуде, на локалном и регионалном нивоу, уз едукативни карактер. Најчешће трају један дан. То су манифестације попут "Књижевно лето" у Врњачкој бањи, "Дани књиге" у Кладову, Месец књиге у Бојнику, Владимирцима, Смедереву, Тутину, Кули, Књижевне вечери у Коцељеви, Ражњу, Суботици, Чоки, "Десанкино михољско лето" у Ваљеву, "Песничке вечери" у Чоки, "Дани поезије" у Сенти и сличне.

Сајмови, изложбе и салони књига

Представљају се манифестације које имају за циљ промоцију књижевног опуса из Србије и иностранства, са циљем и продаје књига посетиоцима. Програми обухватају промоције књига, сусрете посетилаца и медија са књижевницима. У Србији се организује два међународна сајма књига (у Београду и Нишу), две изложбе (Бојник, Коцељева) и четири сајма регионалног карактера (Шабац, Бор, Ужице, Зрењанин), односно један међународни салон књига (Нови Сад) и два регионалног карактера (Лесковац и Пирот). Организују се у 11 насеља и трају један до пет дана.

Књижевне колоније и сусрети

У Србији се организује четири међународне колоније (Кањижа, Београд, Сићево, Нови Сад), три националне (фестивал младих писаца "Српско перо" у Јагодини и Октобарски сусрети писаца "Десанки у част" у Ваљеву, Жички духовни сабор "Преображење" у Краљеву) и шест регионалних колонија и књижевних сусрета ("Слово с Лима" у Пријепољу; књижевна колонија "Јухорско око" у Параћину; "Тутински књижевни сусрети", "Октобарски сусрети писаца" у Новом Пазару; "Банатско перо" у Житишту; Књижевно филозофска школа у Крушевцу). Трају три до седам дана, а одржавају се у 12 насеља.

Фестивали рецитације и поезије

У Србији се одржава 27 манифестација која окупља ствараоце дечје, љубавне и родољубиве поезије. Издвајају се две међународне (Уздин, Нови Сад), седам националних (Смотра рецитатора "песниче народа мог"⁴; "Невенев фестивал деце песника" у Савином селу; "Лимске вечери поезије" у Прибоју; "Фестивал младих песника Србије" у Зајечару; "Фестивал родољубиве поезије" у Барајеву; "Фестивал поезије младих" у Врбасу, "Поет фест" у Палићу) и пет регионалних ("Ртањске вечери поезије" у Бољевцу; "Песничка јесен крај Мораве" у Трстенику; "Поезија на дијалекту" у Дољевцу; "Шумадијске метафоре" у Младеновцу; "Песничка штафета" у Зрењанину). Трају три до пет дана, а одржавају се у 61 насељу.

⁴ одржава се 47 манифестација локалног и зонског ранга у 42 општине у Србији

Дани хумора и сатире

Књижевне манифестације посвећене сатири као књижевном делу. У Србији се одржава четири манифестације овог типа: једна међународна-Међународни фестивал хумора и сатире "Златна кацага"у Крушевцу (Бјељац, Ђурчић, 2007), једна национална- "Дани Домановићеве сатире" у Тополи и две регионалне, али посвећене сатири на румунском и русинско-украјинском језику у Торку и Куцури. Трају три до седам дана, а одржавају се у четири насеља.

Такмичења у беседништву

Манифестације које имају за циљ очување говорног, књижевног језика. На територији Србије се одржава пет манифестација: међународни фестивал "Sirmium lux verbi"-Сирмијум светлост речи" у Сремској Митровици, "Ревизијално беседничко вече" у Пироту, "Дани ћириличне писмености" у Тителу, "Дани Ћирилице" у Баваништу, етно приповедачко такмичење "Калмани Лајош" у Сенти, Лингвистички дани "Сарваш Габор" у Ади. Трају до три дана, а организују се у пет насеља.

Меморијали

Манифестације посвећене истакнутим књижевним ствараоцима са територије Србије. На територији Србије, организују се манифестације посвећене књижевницима значајним за српску историју и културу: Десанка Максимовић, Бранко Радичевић, Милош Црњански, Васко Попа, Доситеј Обрадовић, Милица Стојадиновић Српкиња, Вук Стефановић Караџић, Владислав Петковић Дис, Бора Станковић, Мирослав Антић, Радоје Домановић, Душан Матић, Лаза К. Лазаревић, Ђура Јакшић, Војислав Илић млађи, Петар Кочић, Бранко Миљковић, деспотица Јелена Бранковић-Јефимија, Стеван Сремац, Раде Драинац, Душан Васиљев, Гордана Брајковић, Гордана Тодоровић као и књижевницима значајним за историју и културу националних мањина у Србији: Благоје Јастребић, Раду Флора, Михаљ Мајтени, Калмани Јанош, Сарваш Габор, Тарас Шевченко, Корнел Сентелеки, Ференц Фехер, Микола М. Кочиш, Полоски Јожеф, Черте Иверт, Михај Бенка-Уча, Михаил Бабинка, Карољ Сирмаи, Ахмет Абдагић. Трају три, седам или месец дана, а одржавају се у 42 насеља.

Туристичка валоризација књижевних манифестација

Имају дугу традицију одржавања, и по неколико деценија, попут манифестација: "Вуков сабор" Тршић, 74 године; "Међународна књижевна колонија" Кањижа, 56 година; "Међународни сајам књига" Београд, 53 године; "Липарске вечери-Ђурини дани" Српска Црња, 48 година; "Међународни сусрети писаца" Београд и "Путеви класја"-фестивал румунске поезије Уздин 45 година; "Борина недеља" Врање, 42 године; Фестивал (ЈУ) поезије младих Врбас и "Песничке народа мог" Ужице 41 година; "Лимске вечери поезије" Прибој 38 година; "Ђачки вуков сабор" Тршић и "Бранково коло" Сремски Карловци 36 година; "Доситејеви дани" 34 године, "Милице у походе" 32 године; "Слово с лима" Пријепоље, 31 година и др. Пратеће манифестације најчешће су музичког, ликовног, позоришног и научно-стручног карактера.

Места одржавања су: библиотеке, галерије, домови културе, сајамски простори (Београд, Нови Сад, Ниш), Филозофски и Филолошки факултет (Београд), спомен куће-музеји (у местима рођења истакнутих књижевника), основне школе, паркови, Матица Српска (Нови Сад), манастири и цркве (Жича, Љубостиња, Манасија,

Троноша, Старо и Ново Хопово, Крушедол, Нова Раваница, Раваница, Саборна црква у Сремским Карловцима, Црква у Бранковини), археолошка налазишта и стара утврђења (Сирмијум, Гамзиград, Нишка тврђава), бањски простори (Бања Кањижа, Бања Ковиљача, Врњачка бања, бања Врдник), излетишта (Стражилово, Палић, Бранковина), сеоска насеља.⁵ Манифестације попут: фестивал беседништва "Sirmium lux verbi", "Доситејеви дани", "Милици у походе", "Жичка хрисовуља", "ЈУ Поет фест", Књижевне колоније у Кањижи и Сићеву, "Вуков и Ћачки вуков сабор", Десанкини мајски разговори", "Дани Мирослава Антића", "Липарски дани-Ђурини дани", су примери књижевних манифестација које за локацију користе и туристички атрактивне локалитете.

Трају најчешће од један до три дана, али има и манифестација које се одржавају и по месец дана, у пролећним и јесењим месецима. У зависности од ранга, локације одржавања и дужине трајања, број посетилаца је од неколико стотина до неколико десетина хиљада посетилаца ("Бранково коло", "Вуков сабор", "Међународни сајам књига"), а број учесника од десетак до неколико стотина.

Посматрајући критеријум капиталне инвестиције (Goldblatt, 2000) може се закључити да организовање књижевних манифестација нема директан а ни индиректан утицај у изградњи капиталних објеката инфраструктуре и грађевинарства. Манифестације се одржавају у објектима старим и преко три деценије, а дешавају се само "козметичке промене", у смислу изградње летње позорнице на отвореном, минимално повећање капацитета за посетиоце у објектима одржавања, промена унутрашње декорације и слично.

Економски утицај књижевних уметничких манифестација за место и регион одржавања је занемарљив. Скоро све манифестације се финансирају из општинских буџета или буџета Покрајинског секретаријата за образовање и културу Војводине, односно Министарства за културу Републике Србије, од донатора, спонзора и мањим делом од продатих улазница.

Сарадња међу стејкхолдерима је од кључног значаја за успешан развој туризма, посебно с обзиром на потребу сарадње институција културе и туристичких предузећа и институција културе међусобно (Хацић, О. и др, 2005). Осим изузетака ("Међународни сајам књига, Бранково коло") сарадња међу учесницима у организовању како књижевних, тако и осталих уметничких манифестација је слаба и недовољна, посебно у односу туристичких организација и институција културе.

Локални и национални електронски и штампани медији књижевне манифестације углавном прате тако што најаве њихово одржавање, уз кратке извештаје по завршетку. Изузетак су манифестације "Међународни сајам књига" у Београду, "Бранково коло" у Сремским Карловцима, "Вуков сабор" у Тршићу, где промотивне активности трају константно, пре, током и по завршетку.

Политички утицаји обухватају тренутне друштвено политичке прилике и стабилност региона у коме се одржава манифестација, као и колико манифестација има утицаја на друштвено политичке прилике у месту, односно региону одржавања. "Основица друштвеног значења развоја туризма, огледа се у првом реду у подручју културе, затим у преношењу позитивних навика и обичаја" (Унковић, 1981).

Књижевне манифестације, као и сви остали видови уметничких манифестација у Србији, представљају ефекте који утичу на стварање позитивног става посетилаца и учесника из иностранства према Србији, а такође и бољем међусобном разумевању становништва у мултиетничким просторима Србије, односно у случају организовања манифестација међународног ранга бољем међусобном

⁵ Челарево, Мокрин, Куцура, Уздин, Баваниште, Падина, Тршић, Сићево, Кусадак, Фекегић, Торак, Црвенка, Руски Крстур, Сивац, Лалић, Трбуњ

разумевању становништва Европе и света. Код књижевних манифестација се по том основу издвајају: све међународне (посебно "Међународни сајам књига" и "Међународни сусрети писаца" у Београду; "Путеви класја" у Уздину; Међународни фестивал хумора и сатире "Златна кацига" Крушевац; "Писци са границе" Сечањ); значајне су и неке, по рангу националне и регионалне манифестације: "Лингвистички дани "Габор Салваш" у Ади, "Ртањске вечери поезије" у Бољевцу, "Лимске вечери поезије" у Пријепољу и "Слово с Лима" у Прибоју.

Књижевне манифестације као самосталне туристичке вредности

Анализирајући наведене критеријуме, издвојили смо књижевне туристичке манифестације које могу да чине самосталну туристичку вредност, као и књижевне манифестације које заузимају значајно место као допуна туристичког боравка у појединим туристичким местима, као и групу књижевних манифестација, које се одржавају у неразвијеним или недовољно развијеним насељима у Србији, а које могу да представљају потенцијал за развој културног туризма, а тиме и туризма као привредне делатности (скица 1).

У прву групу спадају манифестације: "Дисово пролеће", "Жички духовни сабор", "Књижевно лето" у Врњачкој бањи,⁶ "Јефимијини дани", међународни фестивал хумора и сатире "Златна кацига" (Бјељац Ж, Ћурчић Н, 2007), као и:

Међународни сајам књига, сајамска манифестација, која се одржава од 1955. године, у Београду, крајем октобра и траје седам дана. Број посетилаца је око 200.000, а број учесника и до 1000. Учествују излагачи из преко 20 држава света. Реализује се преко 20 промоција издања, разговора, округлих столова, дискусија. Награде које се додељују су: издавач године, издавачки подухват године, најбоља едисија, најбоља дечја књига, најлепша књига, најбоља сајамска презентација. Програми који се посебно издвајају су: Форуми сајма књига (5 тематских конференција, попут форума библиотекара, форума преводилаца и издавача), изложбе, награда "Доситеј Обрадовић"⁷, Школски дан,⁸ "Трамвај звани књига" – акција Библиотеке града Београда. Сајам прати и до 700 акредитованих новинара из Србије и иностранства. (www.beogradskisajamknjiga.com)

Бранково коло се одржава од септембра 1972. године. Траје од 15 до 30 дана. Манифестација посвећена песнику Бранку Радичевићу. Одржава се истовремено у Сремским Карловцима, Новом Саду, Београду, а до 1990. године и Славонском Броду (Хрватска). У оквиру манифестације одвија се и до 70 различитих програма, а од 1995. године, у Стефанеуму (Галерија Института Српског народа) одржава се и Карловачки ликовни салон са учешћем 40-так уметника. До средине 70-тих година 20. века, је у склопу манифестације "Берба грожђа", са посетом и до 100.000 људи, а сада и до 60 000. Од 1995. године "Бранково Коло" постаје "круна" свих песничких манифестација, од када се представљају све значајније песничке манифестације у Србији одржане између два "Кола". Тако се представљају и манифестације: "Борина недеља", Врање; "Миљковићеве поетске свечаности", Гацин Хан; "Јефимијини дани", Трстеник; и друге. Организује се и тродневни филозофски симпозијум, на коме се сусрећу водећи српски филозофи. Одржава се и традиционални песнички маратон на Стражилову. Организује се и циклус "Хришћанске теме", уз учешће водећих свештених лица и теолога. Вече духовне музике и друге књижевне вечери. (www.brankovokolo.org)

⁶ део туристичке манифестације "Врњачке културне свечаности"

⁷ годишња награда страном издавачу

⁸ посебан дан за посете ученика, чији број буде и преко 30000

Међународни сусрети писаца, одржавају се од 1965. године, крајем септембра, почетком октобра и трају седам дана, у организацији Удружења књижевника Србије. Број учесника је око 100 из преко 20 земаља Европе, Азије, Северне и Јужне Америке. Поред Округлих столова и седница, организују се вечери писаца појединих земаља. Програми обухватају: Међународно песничко вече на Коларчевом народном универзитету, промоције књига, митинг поезије у спомен кући Ђуре Јакшића у Београду, вече писаца из иностранства, представљање српских писаца из дијаспоре, сусрети са писцима из иностранства. Предвиђена су и путовања, на пример према Мрчајевцима где се уручује награда "Повеља Мораве". Покровитељи сусрета су Министарство културе Републике Србије и Град Београд. (www.seecult.org/portal)

Десанкини мајски разговори од 1994. године, се 14. до 16. маја, одржавају у организацији Задужбине "Десанка Максимовић" и подружнице из Београда и Ваљева. Програм почиње у Београду, у Задужбини, на Филолошком факултету. У Ваљеву се одржава програм на Десанкином венцу-"Ђачка реч Десанки Максимовић", пред "Спомеником песништва". Програм се наставља у Бранковини поменом и рециталом на гробу Десанке Максимовић. Додељује се награда "Десанка Максимовић", уз пратећи музичко сценски програм. Сваке године, почетком октобра, одржава се и манифестација "Десанки у част", књижевно вече које окупља песнике са словенског говорног подручја (www.desanka.org.yu).

Вуков сабор и ђачки вуков сабор. У Лозници и Тршићу, родном месту реформатора српског језика Вука Стефановића Караџића, од 1933. године, у трајању од седам дана, половином септембра одржава се Вуков сабор. Број посетилаца је више од 30.000 из Србије и иностранства. Поред изложби, књижевних сусрета, музичко - сценских наступа и других културних збивања у којима учествују уметници из Србије, а током саборских дана наступају и гости из иностранства. Највећи број манифестација одржава се у Лозници, а завршна свечаност у Тршићу. Сабор се завршава посолом. Организатори Вуковог сабора су Центар за културу "Вук Караџић" и општина Лозница, а покровитељи Министарство културе, Министарство просвете и Министарство науке Владе Републике Србије. Национална новинска агенција Танјуг је медијски спонзор овог значајног културног догађаја, а многе домаће фирме су генерални спонзори. Од 1973. године, одржава се Ђачки вуков сабор, манифестација ђачког стваралаштва посвећена Вуку Стефановићу Караџићу који траје три дана, половином маја месеца. Програм почиње дефилеом и концертном фолклорних ансамбала лозничким из Лознице и Србије на платоу поред лозничке цркве. У Тршићу, Лозници и Бањи Ковиљачи се одржавају: концерти, изложба слика, ликовна радионица и проглашење победника литерарног конкурса "Вуково звоно" и републичка такмичења основаца и средњешколаца из српског језика и језичке културе. Организатор Ђачког Вуковог сабора је лознички Центар за културу. (www.seecult.org/portal)

Борина недеља. У Врању и Врањској бањи се од 1966. године, последње недеље марта, у трајању од седам дана, одржава манифестација посвећена Бори Станковићу. Ову књижевну манифестацију беседом отвара прошлогодишњи добитник Борине награде, а потом следи промоција старих и нових издања Српске књижевне задруге, а на крају прве вечери и поетски мозаик гостујућих песника. Програм обухвата и: књижевни портрет неког од савремених српских писаца; у сали Омладинског културног центра сусрет са награђеним ученицима и студентима који су на конкурс врањског Центра за таленте и књижевне заједнице 'Бора Станковић' написали најбољу песму, прозу и есеј о писцу; Вече посвећено добитнику НИН-нове награде; промоција књига; програм "Драма и филм"; вече добитника награде "Борисав Станковић"; представљање књижевника; округли столови; ликовне изложбе.. (www.seecult.org/portal)

Међународна књижевна колонија Кањижа, се од 1952. године, одржава у бањском простору у библиотеци "Јожеф Атила", уз обале реке Тисе, почетком септембра и траје четири дана. Окупља 40 писаца из Србије, Мађарске, Румуније и држава са простора бивше СФРЈ и неколико десетина учесника (књижевника, књижевних критичара) на симпозијуму. Програм обухвата промоције књига и литерарних часописа, вече прозе, разговоре представника књижевних асоцијација уз обалу реке Тисе, књижевне сусрете у школама и насељима општине Кањижа, заједничко књижевно вече, преводилачку и социолошку радионицу.

Ђурини дани У Српској Црњи од 1961. године одржава се манифестација посвећена српском песнику и сликару Ђури Јакшићу. Траје седам дана, почетком јуна месеца. На свечаном отварању додељује се књижевна награда "Ђура Јакшић" за најбољу књигу песама на српском језику у претходној години. Организатор је Народна библиотека "Ђура Јакшић". Као пратеће манифестације издвајају се књижевне вечери, стручни скуп о Ђури Јакшићу, ликовна колонија, изложбе и позоришне представе професионалних и аматерских позоришта и трупа. Одржава се у просторијама библиотеке, сеоске цркве, спомен куће, каштела. (Календар културних приредби у Војводини, 2008)

Доситејеви дани Сваког октобра у трајању од 30 дана, од 1974. године траје манифестација посвећена неговању лика и дела Доситеја Обрадовића, књижевника и дипломате. Одржава се у Новом Саду, Иригу, Манастирима Старо и Ново Хопово, Београду, а повремено и у Темишвару. Од пратећих манифестација издвајају се научно – стручни скупови, Стражиловски сусрети (сусрети књижевника), избор за књижевну награду листа "Стражилово", ликовне изложбе, драмско музичка извођења и књижевне вечери. Број посетилаца ове је до 20.000 (Календар културних приредби у Војводини, 2008).

Милице у походе од 1976. године, у трајању од 15 дана, крајем октобра и почетком новембра, у почетку као саставни део програма "Доситејевих дана", одржава се манифестација посвећена песникињи Милице Стојадиновић Српкињи. Манифестација се истовремено одвија у Новом Саду, Буковцу, манастирима Крушедол, Хопово и Нова Раваница. Учесници књижевних сусрета су песници из Србије иностранства: Румуније, Бугарске и Мађарске. Као пратећа манифестација издваја се и ликовна колонија, од 1994. године. Завршно вече "Доситејевих дана" и "Милице у походе", је у бањско-лечилишном центру "Термал" у Врднику (Календар културних приредби у Војводини, 2008).

Sirmium lux verbi "Сирмијум-светлост речи" У царском граду Сирмијуму данашњој Сремској Митровици на древном локалитету - Житном тргу, од 1991. године, у трајању два дана, прве недеље јуна, у организацији Установе за неговање културе „Срем“ окупљају се бројни беседници Током дугог низа година одржавања Фестивала беседништва, у ревијалном делу учествовали су најеминентнији српски глумци, врсни беседници. Такмичење је у три категорије: ауторска беседа, интерпретација и беседа ex tempore. (www.sremskamitrovica.org.yu/portal)

Лимске вечери поезије одржавају се од 1971. године и представљају једну од најзначајнијих песничких манифестација из времена старе Југославије, коју организују Дом културе из Прибоја и Међурејубличка заједница за културну делатност са седиштем у Пљевљима. Трају три дана. (www.seecult.org/portal)

Слово с Лима књижевна манифестација која се одржава од 1979. године у Пријеполу, крајем септембра и траје два дана, у организацији Библиотеке и Међурејубличке заједнице за културно просвјетну дјелатност из Пљеваља. У оквиру манифестације одржавају се песничке вечери, промоције књига и од 1994. године округли сто. (www.seecult.org/portal)

Фестивал деце песника "Песниче народа мог" Од 1968. године, маја месеца у Ужицу се окупе најбољи рецитатори из целе Србије, победници на 42 општинске, односно 12 регионалних смотри⁹. То је завршна смотре којој су покровитељи Републичко министарство културе и Скупштина општине Ужице. Организатор је ДП "Арт". У два дана, одржавају се квалификације и финална смотре, када жири прогласи најбоље у три групе: најмлађем, средњем и старијем узрасту. Током боравка у Ужицу учесници су смештени код својих вршњака у кућама. На финалној вечери гост је неко од угледних песничких имена, који рецитаторима говори своје стихове. (www.uzice.net/recitatori)

Дани Домановићеве сатире, посвећени Радоју Домановићу, је манифестација која се одржава од 1993. године. Окупља српске сатиричаре, који представљају своје афоризме, сатиричну поезију и прозу у библиотеци "Радоје Домановић" у Тополи, у родној кући Радоја Домановића у Овсишту, порти цркве у Горњим Јарушицама (местима где је Домановић провео своје детињство и младост). У Крагујевцу се одржава књижевно вече, у Првој крагујевачкој гимназији а у којој је и Домановић био ученик (www.kragujevac.org.yu/vesti).

У другу групу спадају манифестације:

Дани поезије "Гордане Брајковић", од 1998. године, почетком априла, у трајању од три дана, под медијским покровитељством Компаније "Новости" у Алексинцу се одржавају дани дечје поезије и стваралаштва посвећени Гордани Брајковић. У оквиру програма, награђују се: најбоља књига намењена деци и омладини, објављену претходне године (без обзира на литерарни род) дечје стваралаштво из области поезије, прозе, драмских текстова, новинарства (репортаже) и других писаних радова. Учествоју деца из Србије и дијаспоре, а програм се одвија у три старосне категорије. (zivot.krstarica.com/1/kultura/najbolja-decja-knjiga)

Дани Војислава Илића млађег¹⁰, одржавају се 07. и 08. октобра у општини Жабаре. У склопу програма ове песничке манифестације, у основној школи у Ореовици се приређује етнолошка изложба Народног музеја из Пожаревца, а у Дому културе промоција књига. У црквеној порти у Ореовици даје се помен прецима Војислава Илића Млађег. На крају манифестације одржава се свечана академија под називом „Ореовице, вратио се Воја“, на којој учествују локални КУД „Војислав Илић Млађи“ и ученици основних школа из Ореовице, Александровца и Жабара. Учествоје 200 песника На академији наступају и гости из Пожаревца, вокално-инструментална група Средње музичке школе „Стеван Мокрањац“ и Градски ансамбл народних игара и песама – ГАНИП (glas-javnosti.co.yu/arhiva).

Дани Милоша Црњанског се од 2003. године, одржавају 26. октобра у Иланци, општина Опово и у Београду. Организатори су МЗ Иланца и Задужбина "Милош Црњански" из Београда. Програм обухвата беседе, књижевно вече, парастос породици Црњанског и свечану академију (www.seecult.org/portal)

Кочићеви дани је манифестација, посвећена књижевнику Петру Кочићу, а одржава од 2001. године, у трајању од четири дана, у последњој недељи фебруара месеца у организацији КУД "Петар Кочић" из Челарева. Програм обухвата: такмичење за најбољу сатиристичну песму и причу "Кочићевим сатиричним пером", са учешћем и до 150 писаца; ликовну колонију "Кочићу са кистом", уз учешће 20 – так академских сликара; вече фолклора; вече традиционалне песме "Враћамо завичају однијето" изворних група Србије, Хрватске, Републике Српске и Македоније. Овој манифестацији присуствују и гости из Србије и окружења и званичне делегације побратимских градова Бања Луке (Месна заједница Лауш), Симерије и Деве

⁹ Београд, Нови Сад, Ниш, Ваљево, Параћин, Кула, Зајечар, Стара Пазова, Рашка, Сечањ, Ковин, Лесковац

¹⁰ Између два светска рата, најчитанији српски писац, по популарности сврстан одмах после Јована Јовановића Змаја; Познат и по стиховима уклесаним на српском гробљу Зејтинлик код Солуна

(Румунија), Битоља (Македонија), Вуковара и Дарде (Хрватска) (Календар културних приредби у Војводини, 2008).

Дани Мирослава Антића почињу 14. марта у Новом Саду, на дан рођења, а трају до 24. јуна, дана смрти, када је у Мокрину завршна свечаност. Организатори су: Одбор Меморијала "Мирослав Антић" и Завод за културу Војводине. Издавају се књижевне вечери посвећене делу Мирослава Антића, а финални део почиње 23. јуна у Кикинди и Мокрину. Обухвата отварање изложбе слика у Народном музеју, које поклањају познати ликовни уметници. Другог дана програм почиње извођењем представе настале по делима Мирослава Антића у извођењу професионалног позоришта из Кикинде. У Библиотеци у Мокрину се наставља програм, промоцијом књига Мирослава Антића и свих уметничких дела који дотичу делокруг стваралаштва Мирослава Антића. На крају програма на Тргу у Мокрину одржава се књижевно и песничко вече на коме учествују песници, драмски и естрадни уметници. Од 1995. године додељује се и награда за најбољу песму посвећена природи, са конкурса Књижевне омладине и Савеза извођача Србије. (Календар културних приредби у Војводини, 2008)

Смотра ћириличне писмености на дан словенске писменост (Свети Ћирило и Методије), 24. маја у Народној библиотеци "Стојан Трумић" у Тителу, од 2003. године, окупљају се ђаци основних и средњих школа који се школују на бугарском, русинском, руском и српском језику, и пишу ћирилицом. Тог дана уручују се награде за најбоље школске писмене задатке, писане на поменутим језицима и за ћириличку калиграфију. На смотри учествују ђаци из преко 50 основних и средњих школа из Србије, Босне и Херцеговине (Републике Српске) и школе при амбасади Русије у Београду (www.vojvodinaonline.org/događaji)

Путеви класја "Drumuri de spice", фестивал поезије Румуна у Војводини, међународног карактера, одржава се у марту месецу. На фестивалу учествују 50-так румунских песника из Србије и из Румуније и румунске дијаспоре. Организатор је књижевно уметничко друштво. (www.vojvodinaonline.org/događaji)

Миљковићеве поетске свечаности У Гаџином Хану, од 1994. године, у Народној библиотеци се организује манифестација посвећена песнику Бранку Миљковићу. Траје два дана и има такмичарски карактер. Додељује се награда за најбољу песму, "Заплањски орфеј". Уз песничке вечери, одржава се и научни симпозијум са темом "Песничке слике Бранка Миљковића", сусрети деце – песника -"Миљковићевим трагом". Домаћини су и другим значајним књижевним манифестацијама: Бранковом колу из Сремских Карловаца, Бориној недељи из Врања и Дисовом пролећу из Чачка. У фебруару се у Нишу, од 1971. године, одржава књижевни конкурс "Бранко Миљковић". (www.biblioteke.org.yu/gadzin_han)

Књижевни сусрети "Дани Гордане Тодоровић", у знак сећања на рано преминулу српску песникињу, организују се од 1984. године у Сврљигу, сваке друге године (бијенално) крајем априла и трају седам дана. Окупљају младе песнике-жене, до 30 година старости. (www.svrljig.info)

Дани Васка Попе се од 1994. године, одржавају у Вршцу и Београду, током маја и јуна месеца, са завршном свечаности у Гребенцу, 29. јуна. Програм обухвата сусрете песника са ученицима гимназија и студентима Филолошког факултета у Београду, основним и средњим школама у Вршачкој општини, песничка и књижевна поподна, промоције књига, изложбе, стручна саветовања са гостима из иностранства. Покровитељ ове манифестације је Министарство културе Републике Србије, Секретаријат за културу града Београда, Секретаријат за образовање и културу АП Војводине. (Календар културних манифестација у Војводини, 2008)

Књижевна колонија Јухорско око Књижевна колонија "Својново" у оквиру пројекта "Јухорско око" одржава се у првој недељи августа. Отварање је у Својнову, а

књижевни ствараоци представљају се и у Ивковачком Прњавору, Орашју, Лапову, Ћуприји, Грабову, Баточини и Каленићу. Преко 100 књижевника учествује на стручним трибинама, а представљају се нови рукописи и промовисане књиге стваралаца из осам општина и четири региона који гравитирају ка Јухору. По традицији са мостова на Морави у Варварину, Чепуру и Ћуприји се пуштају боце са песничким порукама. Организатори су Књижевни клуб "Мирко Бањевић" и Културно-просветна заједница уз помоћ 20 књижевних клубова. (www.14dana.pragacin.co.yu)

Међународна књижевна колонија Сићево, одржава се од 1991. године у Сићеву, општина Ниш, средином септембра, у трајању од четири дана и окупља 20-так књижевника из Србије и иностранства

Банатско перо се одржава од 2001. године у Житишту, а траје цео месец фебруар. Обухвата вечери поезије и прозе уз учешће познатих песника и писаца из земље и иностранства. По завршетку се промовише зборник награђених радова (www.vojvodinaonline.org/događaji)

Драинчеви књижевни сусрети, одржавају се од 1968. године, крајем августа, почетком септембра месеца у насељима Прокупље, Блаце и Трбуње (родно место песника Радета Драинца). Сусрети писаца за децу, песнички митинг, као и сусрети са основцима из школа у Прокупљу, Житорађи и Куршумлији. Врше се и промоције књига. (www.tscpk.org.yu/manifestacije)

Ртањске вечери поезије, уз учешће песника из пограничног простора Србије и Бугарске, од септембра 2006. године, посебно општина Бољевац и Кула (Бугарска) у Бољевцу, представља програм добросуседске прекограничне културне сарадње коју финансира Европска унија. Пратећи програм је и ликовна колонија. (www.blogodak.com/blog408/page4)

Лингвистички дани "Сарваш Габор", се одржавају у Ади, од 1993. године у октобру месецу. Програм посвећен мађарском лингвисти и књижевнику Габору Сарвашу, обухвата низ лингвистичких и говорно језичких манифестација са мађарског говорног подручја. (www.vojvodinaonline.org/događaji)

Сремчеви дани. Од 2006. године у Сенти се 23. новембра, одржава манифестација у част Стевана Сремца, књижевника и академика. Програми који обухватају предавања, промоције књига и позоришне представе, трају три дана. Уз Скупштину општине Сента, манифестацију организују и помажу Завичајна фондација "Стеван Сремац", Дом стваралаца и Дом културе. (www.vojvodinaonline.org/događaji)

Писци са границе, манифестација која се одржава од 1989. године, а наизменично у местима Сечањ (Србија) и Темишвар (Румунија), а од 2007. године, у организацију се укључује и Чонград (Мађарска). Програм обухвата сусрете писаца и књижевне вечери, а радови се објављују у часопису "Огледало" на српском, румунском и мађарском језику. (Календар културних манифестација у Војводини, 2008),

Закључак

Књижевне манифестације имају значајан удео као туристички атрактивни програми. Осим као елемент допуне туристичког боравка, посебно у бањским и градским туристичким центрима, књижевне манифестације могу бити самостални облици који имају туристичку вредност и привлаче посетиоце, а издвојили смо 20 књижевних манифестација које представљају самосталну туристичку вредност. По рангу одржавања 13 су националног и седам међународног карактера. Све имају традицију одржавања од више деценија. Према времену одржавања, скоро равномерно се одржавају у јесењим, летњим и пролећним месецима, највише у мају,

јуну и септембру, када је период ђачких екскурзија, које су и најчешћи посетиоци ових манифестација. У просеку ове манифестације трају три до седам дана. Број посетилаца је од неколико стотина до неколико десетина хиљада. Учесници су најзначајнија имена српске књижевности, као и књижевници из иностранства.

Издвојили смо и 18 књижевних манифестација које представљају потенцијалну туристичку вредност, које организују у општинама са недовољно развијеним и неразвијеним општинама у Србији. По рангу одржавања две су међународне (Уздин, Сечањ), 11 националних и пет регионалних. Навише се организују у пролећним и летњим месецима, а у просеку трају три дана. Пратеће манифестације и код једне и друге групе обухватају ликовне, етнографске, верске и музичке програме. Локације одржавања су тесно везане за културни туризам јер се одржавају у институцијама културе (спомен музеји, библиотеке, галерије и др) и сакралним објектима (манастири, цркве).

Одржавањем у сеоским насељима, у родним местима истакнутих књижевника, постављају се и услови за развој руралног и културног туризма, односно основе за развој туристичке привредне делатности што је посебно од значаја у неразвијеним општинама (Бјељац, 2006б; Тодоровић, Бјељац, 2007) попут Опова, Сврљига, Блага, Прокупља, Житишта, Гаџиног Хана, Сечања, Нове Црње, Бољевца, као и селима у околини Параћина, Смедерева, Бачке Паланке, Лознице, Вршца и Ниша. То се посебно односи и на сеоска насеља: Мокрин, Уздин, Куцура, Торак, Црвенка, Тршић, Сићево, Гребенац, где се већ одржавају манифестације забавног, верског, етнографског, уметничког (позоришног, ликовног) карактера. Такође, организовањем међународних књижевних колонија и међународног сајма књига, овај вид манифестација има и туристичко промотивни значај.

Главни недостаци ових манифестација су: најчешће непрофитан карактер и честа појава да се туристичке организације и агенције занемарљиво појављују као организатори или суорганизатори и да су активнији у једино у угоститељско-смештајном раду према посетиоцима, а да туристичке услуге највише врше организатори, односно Културно просветна заједница Србије, Завод за културу Војводине и њихови општински огранци, Удружење књижевника Србије, Друштво књижевника Војводине, као и друге институције из области културе и невладине организације.

Литература

- Бјељац, Ж. (2006а). *Теоријско методолошке основе манифестационог туризма*. Београд: Географски институт "Јован Цвијић" САНУ, посебно издање, књ.67
- Бјељац, Ж. (2006б). Туристичке манифестације у недовољно развијеним просторима Србије. *Гласник Српског Географског Друштва*, 86(1), 245-256
- Бјељац, Ж., Ћурчић, Н. (2007). Туристичке манифестације на простору Западног Поморавља, *Гласник Српског Географског Друштва* 87 (2), 228-240
- Bowdin, G., Allen, J., O'Toole, W., R.Harris, I.McDonnell, (2006). *Events managements*, eds.Getz D, Lashley C, 2nd edition, Elesvier
- Getz, D. (1997). *Event management and Event Tourism*, New York: Cognizant Communications Corporation
- Getz, D. (2008). Event tourism: Definition, evolution, and research, *Tourism Management*, Vol 29, Issue 3, June 2008, pp 403-428
- Goldblatt, J. (2000). A Future for Event Management: The Analysis of Major Trends Impacting the Emerging Profession in Settings the agenda *Proceedings of conference on Event evaluation, research and education*, 1-8 Sydney: <http://bussines.edu.au>
- Николић, С., Секулић, Ј., Петровић, М. (1974). *Рекреативни и културни туризам*. Београд: Институт за туризам и просторно планирање
- Тодоровић, М., Бјељац, Ж. (2007). Основе развоја руралног туризма у Србији, *Гласник Српског Географског Друштва*, 87 (1), 135-148
- Унковић, С. (1981). *Економика туризма*, Београд: Економски факултет
- Хацић, О., Стојаковић, Г., Херман Миљинковић, К., Ванић, Т. и Ивановић, И. (2005). *Културни туризам*. Нови Сад: Департман за Географију, Туризам и Хотелијерство, ПМФ www.beogradskisajamknjiga.com 23.04.2008

www.biblioteke.org.yu/gadzin_han 22.04.2008
www.blogodak.com/blog408/page4 22.04.2008
www.brakovokolo.org 23.04.2008
www.glas-javnosti.co.yu/arhiva 21.04.2008
www.desanka.org.yu 23.04.2008
 ***(2008), *Календар културних манифестација у Војводини*, Нови Сад: Завод за културу Војводине;
 Београд: Балкан култ
www.e-kultura.net 20.03.2008
www.seecult.org/portal 22.04.2008
www.sremskamitrovica.org.yu/portal 24.04.2008
www.serbia-tourism.org/dogadjaji 20.03.2008
www.svrlijig.info 24.04.2008
www.tscpk.org.yu/manifestacije 25.04.2008
www.zivot.krstarica.com/l/kultura/najbolja-decja-knjiga 23.04.2008
www.vojvodinaonline.org/događaji 20.03.2008
www.14dana.paracin.co.yu 25.04.2008

ŽELJKO BJELJAC
 NEVENA ČURČIĆ

Summary

LITERARY EVENTS ARTISTIC IN SERBIA AS THE WAY OF TOURIST OFFER

Artistic events are substantially connected with cultural and artistic areas and according to content of the program, they can be: theatrical, musical, photo and film ones, painting, literary and mixed ones, organized separately or as addition to other (integral) tourist offer. According to content of the program, within literary events we can extract: literary evenings, book fairs, exhibitions and parlors; literary colonies and gatherings; recital and poetry festivals; days of humor and satire; oration competitions; performances dedicated to the memories of distinguished authors (memorials). There are 227 artistic events organized in Serbia (28,4% out of total number of tourist events in Serbia is included in tourist offer of Serbia). Related to this number, literary events placed in calendars of tourist performances make 14,1% of all artistic events. There are 169 literary events being held per year, out of what 7,1% are international, 17,2% are national, 38,5% are regional, 37,2% are local. From this number, 41 are literary evenings 11 of them are fairs, exhibitions and parlors, 13 of them are literary colonies and gatherings, 14 of them are recital and poetry festivals; four of them are days of humor and satire; 5 of them are oration competitions and 33 memorials. They are organized in 110 settlements. According to economic and geographic group of the criteria, we have extracted 20 events which constitute autonomous tourist value or represent significant element of addendum to the program of tourist sojourn, as well as 18 potential literary events which are held in undeveloped and insufficiently developed places in Serbia.

